№ 112 Յուլիսի 2 (14) 1880 Յուլիսի 2 (14) № 112

ԻՆՆԵՐՈՐԴ ՏԱՐԻ

Տարեկան գինը 10 րուբլի, կէս տարվանը 6 րուբլի: Առանձին համարները 5 կոպէկով:

Թիֆլիսում գրվում են միմիայն խմբագրատան մէջ:

Օտարաքաղաքացիք դիմում են ուղղակի Тифлисъ. Редакція „Мшакъ"

ՄՇԱԿ

Խմբագրատունը բաց է առաւօտեան 10—2 ժամ (Բացի կիրակի և տօն օրերից)

Յայտարարութիւն ընդունվում է ամեն լեզուով

Յայտարարութիւնների համար վճարում են իւրաքանչիւր բառին 2 կոպէկ:

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

Ճիշդ հաշիւը.—Ներքին տեսութիւն. Մի առաջարկութիւն. Յովսէփ Իզմիրեանցի մրցանակը. Նամակ Մոսկվայից. Նամակ Խմբագրին.—Արտաքին տեսութիւն. Ալբանական գործերը. Անգլիա. Թիւրքիա. Նամակ Թիւրքիայից.—«Մշակի» հեռագիրներ.—Յայտարարութիւններ.

ՃԻՇԴ ՀԱՇԻՒԸ

«Մշակի» ուրբաթվայ և շաբաթվայ համարներում տպված առաջնորդող յօդուածներին մենք կուզենայինք աւելացնել հետևեալ դատողութիւնները:

Որքան անճիշդ է այն տեղեկութիւնը որ տուել է Բ. Դուռը Եւրոպային Հայաստանի ազգաբնակութեան թւի վրա, պարզ երևում է հետևեալ հաշւից:

Եթէ ճշմարիտ է որ հայերը Հայաստանում կազմում են մահմետական ազգաբնակութեան 17% միայն և մի և նոյն ժամանակ յայտնի է Բերլինի ատեանին տուած պաշտօնական տեղեկագրից որ հայերը Հայաստանի չորս վիլայէթներում 1,400,000 թւով են, ուրեմն Թիւրքաց կառավարութեան այժմ արած հաշւով կը յայտնվի որ մահմետականների թիւը միմիայն Խարբերդի, Էրզրումի, Վանի և Դիարբէքիրի վիլայէթներում 9,000000 է: Իսկ ամբողջ Փոքր-Ասիայում, որտեղ ինչպէս յայտնի է երեք միլիօն հայ կայ, եթէ նրանք 17 պրօցէնտ են կազմում մահմետական ազգաբնակութիւնից, կը նշանակի որ 27,000,000 մահմետական կայ....

Պարզ է որքան հրէշաւոր է այդ հաշիւը, երբ մեզ յայտնի է որ ամբողջ Թիւրքիայումն էլ այդքան մահմետական չը կայ...

Բացի սորանից եթէ Թիւրքերը ընդունում են որպէս մահմետականներ անխտիր այդ դաւանութեանը պատկանող այլ և այլ ազգութիւնների ներկայացուցիչներին, նոյն իսկ մահմետական հայերին, որոնք Հայաստանում անհամեմատ աւելի բազմաթիւ են քան թէ տաճիկները, ինչի ուրեմն, խօսելով քրիստոնեաների և նրանց տրվելու վերանորոգութիւնների մասին, Թիւրքերը յիշում են միմիայն հայերին, և այն էլ միայն լուսաւորչական հայերին, առանց յիշելու, օրինակ ասօրիներին և առհասարակ Հայաստանում բընակվող բոլոր քրիստոնեաներին:

Առհասարակ հաշիւը անխիղճ մի հաշիւ է և բացի սորանից, եթէ մի կողմից յիշում են Հայաստանի մահմետականների ամբողջ թիւը, չը նայելով որ նրանց մեծամասնութիւնն էլ հայ են, ինչի միւս կողմից չեն յիշում նոյն երկրի քրիստոնեաների ամբողջ թիւն էլ:

Գ. Ա.

ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ՄԻ ԱՌԱՋԱՐԿՈՒԹԻՒՆ

«Մշակի» խմբագրատան մէջ ստացվեցան Կ. Պոլսից և մեր գաւառական քաղաքներից բազմաթիւ նամակներ, որոնց մէջ ցանկութիւն են յայտնում, որ «Խենթը» առանձին գրքով հրատարակվի: Որքան էլ թանգագին լինէր կատարել մեր ընթերցող հասարակութեան յարգելի բաղձանքը, պատւամենայնիւ, ցաւելով պիտի ասեմ, ինձ անհնար է այդ պահանջին լրում տալ, որովհետև պակասում են թէ ժամանակ և թէ նիւթական միջոցներ տպագրութեան համար:

Ըստ մեծի մասին վէպերը սկզբում մաս-մաս տպվում են որ և իցէ ամսագրի կամ լրագրի մէջ, յետոյ լոյս են ընծայվում առանձին գրքերով: Բայց այս աշխատութիւնը յանձն են առնում ոչ թէ հեղինակները, այլ մասնաւոր անձինք, որպէս են հրատարակիչներ, գրավաճառներ կամ տպագրական ընկերութիւններ: Իսկ մեզանում, որպէս երևում է, ամեն ինչ պէտք է հեղինակը անէ,—համ գրէ, համ տպագրէ, համ աշխատէ վաճառել, որ իր ծախսը յետ ստանայ: Մեր աղքատ հեղինակներին որքան հնարաւոր կը լինի այդ,—ինքն ըստ ինքեան հասկանալի է:

Մինչև այսօր միայն մէկ Միանսարեանց յաջողվեցաւ, որ աշխատեց ամփոփել մեր պարբերական հրատարակութիւններում ցըրված բանաստեղծութիւնները մի գրքի մէջ: Արդարև, գովելի աշխատութիւն: Բայց նրանից յետոյ ոչ ոք չը յայտնվեցաւ, որ հաւաքէր և առանձին գրքերով տպագրել տար մեր բելլետրիստիկային վերաբերեալ աշխատութիւնները: Դեռ ևս գանգատվում ենք, որ ընթերցանութեան գրքեր չունենք:

Ինն տարվայ ընթացքում «Մշակի» մէջ տպվեցան զանազան մեծ և փոքր վէպեր, պատկերներ, մեմուարներ, ճանապարհորդութիւններ, և այլ և այլ բանասիրական աշխատութիւններ,—եթէ այդ բոլորը դասաւորվէր և առանձին գրքերով հրատարակվէր, անտարակոյս, բազմաթիւ հատորներ լոյս կը տեսնէին: Բայց ինչ եղան.—ստացան լրագրական համարները, կարդացին, յ ժամանակ հետաքրքրվեցան, յետոյ մի կողմ ձգեցին,—և բոլորը մոռացվեցաւ, բոլորը կորաւ...

Ես թողնում եմ բարեգործական, կամ ժողովրդի մէջ ընթերցանութիւն, միտք և նոր գաղափարներ տարածելու նպատակը,—բայց նոյն իսկ վաճառականական կէտից նայելով գործի վրա, դարձեալ շատ օգտաւէտ կը լինէր մի այսպիսի ձեռնարկութիւն: Սխալ է այն կարծիքը, թէ մեզ մօտ գրքեր չեն վաճառվում, թէ տպագրութիւնը մեզ մօտ վաստակ չունի,—գրքեր վաճառվում են, մանաւանդ ընտիր բանաստեղծական աշխատութիւնները:

Իսկ ինչ որ վերաբերում է «Խենթին», եթէ գնահատում են նրա ժամանակակից նշանակութիւնը, եթէ ցանկանում են, որ այդ աշխատութիւնը առանձին գրքի մէջ ամփոփվելով, աւելի տարածվէր և աւելի մատչելի լինէր մեր ընթերցող հասարակութեանը,—ես պատրաստ եմ տալ իմ համաձայնութիւնը և ընդունել ամենապատաւոր պայմաններ առաջին տպագրութեան իրաւունքի մասին, եթէ որ և իցէ պարոն կը ցանկանար յանձն առնել տպագրութիւնը:

Իսկ ես այս տարի պիտի զբաղվեմ «ԿԱՅԾԵՐԻ» հրատարակութիւնով, որի համար արդէն ստորագրութիւն եմ բացել և սպասում եմ բաժանորդների թւի լրանալուն:

Րաֆֆի

ՅՈՎՍԷՓ ԻԶՄԻՐԵԱՆՑԻ ՄԱՏԵՆԱԳՐԱԿԱՆ ՄՐՑԱՆԱԿ

Ինչպէս յայտնի է «Մշակի», «Մեղուի», «Դպրոցի» և այլ ազգային թերթերի մէջ իր ժամանակ հրատարակված տեղեկութիւններից, մեծ. Յովսէփ Իզմիրեանց Դլլարցին հաստատեց 1875 թւին Պետերբուրգում դրամաւոր մրցանակ կամ պարգևատրութիւն ազգային մատենագրութեան ծաղկման և բարգաւաճման նպաստելու վսեմ և ազգասիրական նպատակով:

Թէ որպիսի մեծ նշանակութիւն ունեն մատենագրական մրցանակները և մեկենասների բարոյական և նիւթական խրախուսանքները և պաշտպանութիւնը առհասարակ ամեն մի մատենագրութեան և մանաւանդ մերի նման մանուկ մատենագրութեան համար, այդ յայտնի է ամենքին: Եւ եթէ մենք այսօր ունենք մեր հին մատենագրութեան մէջ մի քանի երևելի գրուածքներ, դոցա համար պարտաւոր ենք դարձեալ մեր ազգային մեկենասներին—թագաւորներին, իշխաններին, կաթողիկոսներին, և այլն: Մար Աբաս Կատինան մեր ազգի առաջին տարեգրութիւնը հանեց Նինուէի մատենադարանից Ա. Վաղարշակ թագաւորի յանձնարարութեամբ. Ագաթանգեղոսը գրեց իր պատմութիւնը Տրդատ թագաւորի հրամանով. Զենոբ Գլակը—Ս. Գրիգոր լուսաւորչի պատուէրով. Հռչակաւոր Մովսէս Խորենացին ստեղծեց իր երևելի պատմութիւնը Սահակ ասպետ Բագրատունի իշխանի խնդրանքով. Եղիշէն—Մամիկոնեան Դաւիթ քահանայի խնդրանքով. Ղազար Փարպեցին—մարզպան Վահան Մամիկոնեան իշխանի խնդրանքով. Տարօնացի Ստեփանոս Ասողիկ—Ա. Սարգիս կաթողիկոսի պատուէրով. Մխիթար Գօշը—Աղուանից Ստեփանոս կաթողիկոսի յորդորմամբ, և այլն և այլն:

Այս սոյն օրինակին հետևելով պ. Յովսէփ Իզմիրեանցը հանդիսանում է իր մատենագրական մրցանակով նոր մեկենաս մեր նոր մանուկ մատենագրութեան համար:

Այդ մրցանակի կանոնագրութեան 5-րդ յօդուածով նշանակած է 500 րուբլի կամ սրա մէկ մասը արժանաւոր շարադրութիւնների համար, իսկ 7-րդ յօդուածով որոշած է տալ այդ մրցանակը երկու տարին մի անգամ, սկսելով 1877 թւից:

Շարադրութիւնները քննադատելու համար պ. Իզմիրեանցը հրաւիրել էր և կազմել էր մի յանձնաժողով Պետերբուրգի մի քանի հայ գիտնականներից:

Աւարտած ունենալով Մխիթար Գօշի դատաստանագրքի ձեռագիրը իմ յառաջաբանութիւնով *), 100-ից աւելի ծանօթութիւններով և այլ և այլ օրինակների բաղդատութեան 8000 չափ տարբերութիւններով (վարիանտներով), ես ներկայացրի սոյն գրաւոր աշխատասիրութիւնս յիշեալ յանձնաժողովին, որ և արժան դատեց պսակել սրան ամբողջ մրցանակով, ուստի և մեծ. Յովսէփ Իզմիրեանցը ուղարկեց ինձ 500 րուբլի:

Ուրախ լինելով որ ինձ վիճակվեցաւ ստանալ այդ մրցանակի առաջին պսակը (դեռ ոչ ոքին չէր տրված), որով մարմնացաւ պ Իզմիրեանցի ազգասիրական մեծ հաստատութիւնը, քաղցր պարտաւորութիւն եմ ճանաչում ինձ հրապարակաւ մատուցանել իմ խորին շնորհակալիքս որպէս մեծ. Իզմիրեանցին, նոյնպէս և յանձնաժողովի գիտնական անդամներին:

Խրախուսված լինելով յանձնաժողովի գովասանական կարծիքով և մրցանակի պսակով՝ ես իսկոյն յանձնեցի յիշեալ աշխատասիրութիւնս հոգևոր գրաքննութեան (ցենզուրային) և երբ կը ստանամ տպելու թոյլտւութիւնը իսկոյն կը սկսեմ տպագրութիւը, հիմը դնելով մրցանակի 500 րուբլին, թէպէտ դրա համար կը հարկաւորի 1500 ր. չափ:

Վահան Վ. Բաստամեանց

ՆԱՄԱԿ ՄՈՍԿՎԱՅԻՑ

Յունիսի 9-ին

Մոսկվայի քաղաքական կեանքի և ռուսաց ընդհանուր գրականութեան պատմութեան մէջ մի վըսեմ և հանդիսաւոր օր պիտի դառնայ տարւոյս յունիսի 6-ը: Վաղուց է արդէն, որ հին աւուրց Մոսկվան, այդ ազգային միութեան և զօրութեան օրօրոցը, տեսած չէր մի այդպիսի շքեղ և փառաւոր երևոյթ իր պատմական շրջանի մէջ, վաղուց է, որ նա տուած չէր մի այդ տեսակ ընդհանուր ազգային տօնախմբութիւն:

Ռուսաստանի ամենախոր և հեռաւոր անկիւններից դիմում են այստեղ գիտնականներ, հեղինակներ և զանազան հիմնարկութիւնների ներկայացուցիչներ, որոնք, յայտնելով գերահաճոյ պօէտի յիշատակին իրանց անսահման յարգանքը ու երախտագիտութիւնը, խոնարհաբար դնում են նրա արձանի պատուանդանին ծաղկափթիթ պսակներ և սրանով լցուցանում են, ասես, իրանց վերջին սըրբազան պարտքը նրա բազմապարունակ հանճարին.

*) Սա տպվեցաւ անցեալ 1879 թւի «Փորձի» մէջ, № VI, VII, VIII, IX.

Ջարկեց այն նշանաւոր ժամը, երբ բարձր 'ի գըլուխ պիտի հանդիսանար այդ ազգի հոգեկան և մտաւորական ոյժերի միութիւնը. հարկաւոր էր միայն մի մտաւորական կենտրոն, մի ամուր նեցուկ, մի հեղինակ, ազգայնութեան արտայայտիչ, որին ամենայն լուսաւորեալ մարդ կարող լինէր անուանել իր դաստիարակիչը, իր վարդապետը և իր նախահայրը։—Պուշկինը միայն արժանի է այդ փառաւոր կոչմանը։

Ահա հանդէսի նկարագիրը։

Լուսացաւ յունիսի 6-ը—պանծալի և խորհրդաւոր օրը, որին ամենքը սպասում էին անհամբեր սրտով։ Մռայլոտ եղանակը միայն համապատասխան չէր տօնախմբութեան մեծութեանը և քաղաքացիների ընդհանուր ոգևորութեանը։ Խաւարամած ամպերը թանձր և անընդհատ քօղով ծածկել էին երկինքը. սաստիկաշունչ հովը զուր աշխատում էր ցան ու ցիր անել նրանց։ Առաւօտեան ութը ժամին մաղեց մի փոքրիկ անձրև և դադարեցաւ։ Արեգակն ևս մի քանի րօպէի համար փառահեղ դուրս եկաւ ամպերի միջից և տարածեց մի հրաշալի ներդաշնակութիւն հանդէսի և բոլոր բնութեան մէջ. չփեց նա մի քանի անգամ իր ջերմ ճառագայթներով վարագուրով ծածկած պօէտի արձանի գլուխը և ապա կրկին անհետացաւ ամպերի մէջ։ Առաւօտեան ուղիղ տասն ժամին թնդաց արձանի առաջ գտնված վանքի զանգակի ձայնը և հրաւիրեց ժողովուրդը ջերմեռանդ մաղթանքներ մատուցանել պօէտի անմոռանալի յիշատակի համար։

Պատարագիչ էր միտրօպօլիտ Մակարիոսը։ Վանքի մէջ ժողոված էին բարձր աստիճանաւորներ, գրեթէ բոլոր Ռուսաստանի և մասնաւորապէս Եւրոպայի զանազան գիտութեանց ներկայացուցիչները։ Միտրօպօլիտ Մակարիոսը, պատարագից յետոյ, մի գեղեցիկ և սրտառուչ ճառ խօսեց, որի մէջ նկարագրեց Պուշկինի արգասաւոր գործունէութիւնը ռուսաց գրականութեան մէջ։ Այս ժողովուրդը խուռն բազմութեամբ դուրս եկաւ վանքից և գլխաբաց դիմեց դէպի հրապարակը որ այն րօպէին ներկայացնում էր մի հրաշալի տեսարան։ Արձանի առաջ շողշողում էին զանազան հաստատութեանց գոյնզգոյն ոսկեգիր դրօշակներ. հրապարակը և նրա շուրջը լցված էր բազմութեամբ. մեղմ և քնքոյշ ազգային երգի նուագը «Коль славенъ Господь на Сіонъ» աւելի ևս կենդանացնում էր պատկերը և առանձին վեհութիւն էր տալիս ընդհանուր տեսարանին։ Հասաւ այն րօպէն, երբ պիտի վայր ձգէին վարագոյրը արձանի վրայից. բոլոր հրապարակի մէջ տիրեց խորին լռութիւն, ամենքը գրեթէ շունչը ընդհատած սպասում էին և ահա կտաւը տատանվեցաւ և ընկաւ պատուանդանի վրայ։ Կարծես կենդանի հանդիսացաւ ամենքի աչքին սիրելի պօէտի պատկերը այդ բարձրաւանդակ տեղում։ Անցաւ րօպէական թըմբրութիւնը, ժողովուրդը ասես թէ զարթնեցաւ քնից և թնդաց հրապարակը բարձրաձայն «ուրա» աղաղակից։ Երբ Կօրնիլովը կարդաց այն ակտը, որով արձանը նուիրվում էր քաղաքին ի սեպհականութիւն, պատգամաւորները դիմեցին դէպի արձանը և հիանալի ծաղկապսակներով զարդարեցին նրա պատուանդանը։ Նոյն իսկ օրը տօնախմբութեան հանդէսը կատարվեցաւ համալսարանում. Ռեկտորը և երկու պրօֆեսսօրները երկայն ճառախօսութեամբ ցոյց տուին Պուշկինի գործունէութիւնը և նրա նշանակութիւնը ռուսաց գրականութեան մէջ։

Աւելորդ չենք համարում և մենք մի քանի խօսք խօսել Պուշկինի գործունէութեան մասին։ Դեռ երիտասարդական հասակի մէջ, լիցէոնի նստարանի վրայ, Պուշկինը սկսում է գրել ոտանաւորներ։ Կլասսիկական ուղղութիւնը, որ այն ժամանակ թագաւորում էր բոլոր հեղինակների գրուածների մէջ, չունէր մատաղ պօէտի վրայ այնքան զգալի ազդեցութիւն։ Նրա լայնածաւալ հանճարը կարող չէր բաւականանալ նեղ ու անձուկ շրջանով կլասսիցիզմի. մուսան թելադրում էր նրան նոր մըտքեր, նոր գաղափարներ և մի այլ առողջ ու հիմնաւոր հայեացք իրական կեանքի բոլոր երևոյթների վրայ։ Այս պատճառով Պուշկինի առաջին դեռ ոտանաւորների մէջ մենք տեսնում ենք մի առանձին հոսանք նոր ուղղութեամբ, որը, ասես թէ բոլորովին պատուաստվում է նրա անձին և մանաւանդ զարգանում է նրա վերջին գրութեանց մէջ։

Բայրօնի ազդեցութիւնը կարելի է անուանել մի ամփոփ և արգասաւոր շրջան Պուշկինի գործունէութեան։ Այս իսկ ազդեցութեան ներքոյ նա ստեղծեց իր երևելի «Եւգէնի Օնէգին» աշխատութիւնը։ Մինչդեռ Բայրօնը հարկադրում էր «Դօն Ժուանին» ճանապարհորդել զանազան երկիրներ, Պուշկինը ընտրում է իր հերոսի արկածքների համար բուն իսկ ռուս հասարակութիւնը. նա մտցնում է նրան այս և այն ազգային կեանքի շրջանի մէջ և այսպէս դուրս է հանում լոկ միայն կենդանի ազգային պատկերներ։ Այսպէս նա դառնում է ազգային պօէտ. նա աշխատում է դաստիարակել ռուս հասարակութիւնը նոր գաղափարների հիման վրայ. նա ցոյց է տալիս մի նոր ուղղութիւն, մի նոր ճանապարհ իր հայրենի լեզուն զարգացնելու համար։ Նրա ոտանաւորների ամենայն մի տողը հնչում է մի գրաւիչ ներդաշնակութեամբ և արհեստականութեամբ. մարդս զգում է առանձին էսթետիկական զուարճութիւն, կարդալով այդ հրաշալի տողերը։ Պուշկինի ժամանակակիցների հայեացքը շատ սահմանափակ և միակողմանի էր. նրանք նայում էին միայն արտաքինի վրայ և այդ տեսակէտից գնահատում էին Պուշկինի հեղինակութիւնները։ Նրանք չէին կարող ըմբռնել այն ճիշդ պատկերները, այն վսեմ ու ազնիւ մտքերը, որ ամենայն մի քայլափոխում հնչում էին նրա քաղցրանուագ քնարի լարերի վրայ։ Պուշկինի ամենակարևոր և անմոռանալի փաստը այն է, որ նա կարողացաւ բարձրացնել գրականութեան նշանակութիւնը և մի յարգելի տեղ տալ նրան։ Նրա ժամանակակից միայն ռուսաց գրականութիւնը սկսում է ծանօթանալ և մտենալ իրական կեանքի խնդիրներին. հասարակութիւնը փոքր առ փոքր մտնում է մի աւելի բնական մտաւորական աշխարհ և զգում է գրականութեան անհրաժեշտ կարևորութիւնը։ Պուշկինի ազդեցութեան ներքոյ հասարակութիւնը հասնում է այն աստիճանի հասկացողութեան, որ իր ներկայ վիճակի մէջ սկսում է ճանաչել իր մէջ արմատացած լուսաւորութեան թշնամի էլեմենտները. նա մաքառում է խաբեբայութեան, տգիտութեան, խաւարի և չարութեան հետ և յաղթող հանդիսանալով, ստեղծում է իր համար մի նոր կեանք, մի նոր ճանապարհ դէպի լուսաւորութիւնը։

Ահա թէ որպիսի բազմարդիւն արգասիք ունեցաւ անմահ պօէտի կարճամեայ գործունէութիւնը։ Անդառնալի կորուստ զգաց ռուսաց գրականութիւնը նրա անժամանակ մահուամբը. մանաւանդ որ վերջին տարիներում նրա սրաթռիչ բանաստեղծական ոգին ստացել էր արդէն իր արիականութիւնը և արծուանման բացած իր լայնատարած թևերը պատրաստ էր թանգագին գանձեր հաղորդել ռուսաց գրականութեան։

Տէրենց

ՆԱՄԱԿ ԽՄԲԱԳՐԻՆ

—

Թիֆլիս, 25 յունիս

Ուրախութեամբ սրտի լսում ենք, որ Տէր-Գրիգոր Մանդակունու յորդորմամբ և առաջարկութեամբ կազմվել է մի վարչութիւն ազգասէր և եռանդոտ անձերից, որոնց նպատակն է Հաւլաբարի մէջ հաստատել մի կանոնաւոր դպրոց Ներսիսեան դպրոցի պատրաստականների և առաջին դասատան պրօգրամին համաձայն, որպէս զի այնտեղ ուսանող աշակերտները ուղղակի Ներսիսեան դպրոցի երկրորդ դասատունը փոխադրվեն. դպրոցի անունը ևս անուանել «Մասն Ներսիսեան Ազգային հոգևոր դպրոցին Տփխիսայ»։ Մենք հաւլաբարցիքս անհամբեր ուրախութեամբ սպասում ենք այդ ազգօգուտ ձեռնարկութեան յաջող կատարմանը, և մեր խորին շնորհակալութիւնը՝ երախտագէտ սրտով յայտնում ենք արժանապատիւ տէր Մանդակունուն և նրա աջակցող մեծ. պարոններին, և խնդրում ենք ժամ առաջ բանալ այդ ցանկալի դպրոցը և իրանց խորհած լաւագոյն մեթոդով շարունակել հայ մանուկների դաստիարակութիւնը։ Այս առթիւ գովութեան արժանի կը նըկատվի պ. Աղասի Մելիք-Ալվազեանցի աջակցութիւնը, որ բարեհաճել է Հաւլաբարի հրապարակում գտնված իր տունը կէս վարձով տալ դպրոցին և նրա տարեկան 600 ռուբլու վարձուց կէս վարձը 300 րուբլին միայն ընդունել և հարկ եղած վերանորոգութիւնները իր ծախքով հոգալ, մանաւանդ որ յիշեալ ազնիւ պարոնը խոստացել է ուրիշ միջոցներով ևս նպաստել։ Երանի կը լինէր, եթէ ամեն օգնել կարողացող հայն պ. Աղասիի օրինակին հետևէր։ Նոյնպէս լսում ենք որ այդ վարչութիւնը նոր բացվելիք դպրոցի հետ մի ընթերցարան ևս պիտի բանայ ազգային և ամեն տեսակ լրագրների համար. արդարև այդ ևս ցանկալի կը լինի Հաւլաբարի ժողովրդականաց, տեսնել այն օրը՝ ուր խմբված լինի հայ հասարակութիւնը նոր արիօպագի մէջ լուսաւոր դարուս պահանջների համաձայն։

Տար երկինք, որ առանց եսամոլ չարակամների և առանց ազգավնաս խաչնդոտների կատարվէր այդ ազգօգուտ ձեռնարկութիւնը. յուրախութիւն բոլոր հաւլաբարցիների, մանաւանդ նրանց, որոնց երեխաները, անշնորհք և տգէտ տիրացուների անեբումը կենսամաշ ապրում են իբրև աշակերտ, կատարելով նրանց տան ամեն ծառայութիւնները, տանտիկինների հրամաններին համաձայն, սամօվարը ձգել, աղտոտ ջրեր թափել, աւլել, փողոց գնալ ու գալ, երեխաները զբօսեցնել, գրկել, բաղնիք տանել և այլն և այլն։

Հաւլաբարցի

ԱՐՏԱՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ԱԼԲԱՆԱԿԱՆ ԳՈՐԾԻՉՆԵՐ

—

„Голосъ" լրագրի մէջ տպված է հետևեալ թղթակցութիւնը Ռագուզայից:

Ալբանիայի մէջ պատահած վերջին անցքերը ալբանացի ազգասէրներից առաջացրին ալբանիական ապստամբութեան առաջնորդներից մէկին: Այդ համակրելի անձնաւորութիւնը Իւսուֆ-բէյն է: Ի նկատի ունենալով, որ այդ մարդը որոշ հայեացքների և համոզմունքների տէր է, որ նա իր ժողովրդի մէջ մեծ հեղինակութիւն ունի և հետևապէս ալբանացիներն էլ բաժանում են նրա համոզմունքները, աւելորդ չեմ համարում ծանօթացնել ձեզ նրա անձնաւորութեան և ձըգտումների հետ:

Ալբանական ժողովուրդը զարթեց խոր քնից և. զինաւորելով իր երիտասարդ, կոյս ոյժերը, պահանջում է յագեցնել իր ծարաւը անկախութիւնով: Ալբանացիների արթնանալու պատճառը ոչ թէ թիւրքերն են, ինչպէս շատերը կարծում են, այլ Սան-Ստեֆանօյի դաշնագիրը, որի բովանդակութիւնը նրանք աւելի շատ հասկացան, քան թէ կարելի էր ենթադրել: Այսպէս թէ այնպէս Իւսուֆ-բէյ ժողովրդին արթնացնողներից մէկն է և հէնց այդ պատճառով նա մի հետաքրքիր անձնաւորութիւն է: Հազիւ թէ գտնվի մէկ ուրիշը, որ աւելի լաւ ճանաչի Բալկանեան թերակղզին, մանաւանդ նրա արևմտեան մասը, քան թէ Իւսուֆ-բէյ: Մակեդոնիայի, Էպիրոսի, Թէսալիայի և Ալբանիայի իւրաքանչիւր գիւղը նրան յայտնի է: Նա կարող է մանրերով հաշուել թէ ինչտեղ, ինչքան յոյն, բօլգարացի և ալբանցի բնակիչ կայ: Իր ճանապարհորդութիւնների, մարդկերանց ճանաչելու և բնական աչագին ընդունակութիւնների շնորհիւ Իւսուֆ-բէյ բաւական զարգացած մարդ է: Կրօնով մահմեդական, նա մեծ յարգանքով վերաբերվում է քրիստոնէութեանը: Իւսուֆ-բէյ իր գաղափարները քարոզում էր ֆանատիկոսի յամառութեամբ: Նա թիւրքաց անկարգ վարչութեան անհաշտ թշնամի է և այդ պատճառով չափազանց շատ անգամ կալանաւորված է եղել: Իւսուֆ-բէյ մի քանի բրօշիւրներ է հրատարակել, որոնցով նա չափազանց պախարակում է թիւրքաց վարչութիւնը: Այդ գրուածներից մէկի մէջ նա ասում է.

«Եթէ ինքը Յիսուս Քրիստոսը և 24000 մարգարէներ գային Թիւրքիայի մէջ Եւրօպային խոստացած վերանորոգութիւնները մտցնելու համար, այդ նրանց էլ չէր աջողվի, որովհետև նրանք հին ժամանակներում ընդդիմանում էին մի սատանայի և խաչվում էին, այրվում, տանջվում և այլն, իսկ այժմ երբ բոլոր փաշաները, խօջաները, շէյխերը, սօֆտաները և կայմակամները սատանաներ են, դրանց ընդդիմանալը աներևակայելի է»:

Բալկանեան թերակղզու ժողովուրդների վիճակը նա ողբում է շարժող և գեղեցիկ ոճով: Նկարագրելով ալբանացիներին և նրանց դրութիւնը, նա վշտանում է, որ բնութեանից հարուստ այդ ժողովուրդը ընկճված է թիւրքաց վարչութիւնից: Ուժով մահմեդականացրած, նրանք դիտմամբ վայրենի և սկզբնական դրութեան մէջ են թողված: Ալբանացիների իշխանները հալածվում և կոտորվում էին, նրանց հողերը յափշտակվում: Թիւրքաց վարչական ընդունակ մարդիկ, որոնք տարաբաղդաբար ալբանցիներ էին լինում, վաղ թէ ուշ կամ աքսորվում էին կամ սպանվում: Ժողովուրդը կամ վարում էր հողերը նահապետական ձևով, կամ արածեցնում էր իր հօտերը և իր վերջին կօպէկներով վճարում էր թիւրքաց զանազան անթիւ և անարդար հարկերը, կամ աւազակութեամբ էր պարապում: Դեռ աւազակութիւնը իր լաւ կողմերը ունէր, որովհետև ալբանցի առիւծները չէին մոռանում զէնքի գործածութիւնը: Այդ դրութիւնը չափազանց ծանր էր և անտանելի դարձաւ, երբ արտաքին յարաբերութիւնների շնորհիւ ալբանացիները զգացին իրանց դրութիւնը: 1876 թուականի Սերբիայի պատերազմից յետոյ յոյսը և կենսական ցանկութիւնները ակներև եղան և ամենքի հայեացքները ուղղվեցան Կ. Պօլսի կօնֆերենցիայի վրայ: Իւսուֆ-բէյի կարծիքով այդ կօնֆերենցիայի նպատակը Թիւրքիայի վէրքերի դարմանելը պէտք է լինէր, բայց եւրոպական պետութիւնների ներկայացուցիչների, մանաւանդ Անգլիայի ներկայացուցչի խաղաղ ցանկութիւնն այն էր, որ կրուպի թնդանօթների գոռոցը լռվեցաւ և ասիական և եւրոպական Թիւրքիայի անմատչելի ժայռերը և կանաչ դաշտերը արիւնով ներկվեցան: Բեռլինի կօնգրէսը Իւսուֆ-բէյ անուանում է «հիւանդ մօր (Կ. Պօլսի կօնֆերենցիա) հիւանդ որդի»: Նրա կարծիքով Բեռլինի կօնգրէսը պէտք է գտնէր «այն թաշկինակը, որով կարելի լինէր սրբել Բալկանեան թերակղզու տարաբաղդ ժողովուրդների արիւնոտ արտասուքները», իսկ դրա փոխարէն կօնգրէսը Կիպրոս կղզին դրեց Անգլիայի անյատակ գրպանը, Բօսնիան և Հերցեգօվինան Աւստրիային տուեց: Խօսելով Բօսնիայի մասին Իւսուֆ-բէյ ցաւում է, որ այդ երկիրը չորս տարի շարունակ իր ամենալաւ որդիների արիւնը թափեց և նրա այդ վեհանձն վարմունքը նրանով վարձատրվեցաւ, որ ինքը ուրիշի սեփականութիւն դարձաւ: Հեղինակը մխիթարվում է տեսնելով, որ թիւրքաց վարչութիւնը չը կարողացաւ խլել Ալբանիայից նրա պատմական քաջութիւնը և վեհանձնութիւնը:

«Այո», ասում է հեղինակը, ալբանցիները օգնութեան և համակրութեան արժանի են: Բռնաւորները չը կարողացան ստիպել այդ ժողովրդին փախչել իր հայրենիքից: Նա չը մոռացաւ իր սուրբ բ ե ս ս ա ն (միմեանց օգնելու երդում), չը տուեց իր զէնքը, չը գողթեց, թոյլ չը տուեց, որ իրան բռնակեր անասուն դարձնեն և պահպանեց իր ազգութիւնը, պահպանելով իր հայրենիքը և մայրենի լեզուն: Չերնօգօրցիները նման են ալբանցիներին, բայց նրանք պաշտպան էլ ունեն, ալբանցիները ոչ ոք չունեն: Ալբանցիները պէտք է անկախ լինեն, նրանց դաշնակից է հարկաւոր և ահա ալբանցի զինուորը նայում է իր շուրջը. Սլաւեան հսկան շրջապատել է նրան իր հզօր բազուկներով, Թիւրքիան մեռնում է, Յունաստանի հերոսական դարը անցել է և այժմ արժանի է ալբանցիների արհամարհական ժպիտին: Իտալիան նրան ձեռք է մեկնում, բայց նրա ոյժերը, համեմատելով սլաւեանների ոյժերի հետ, ոչինչ նշանակութիւն չունեն: Ալբանեան իր լոզերից աւելի շատ եկամուտ ունի, քան թէ Իտալիան իր մակարօններից: Աւստրիան ոտից մինչև գլուխ զինաւորված կանգնած է մեր սահմանների մօտ, բայց նրա զէնքի վրայ չէ ցամաքել Բօսնիայի բնակիչների, նրանց կանանց և երեխաների արիւնը, այն քաջ հերոսների արիւնը, որոնց Վիէննայի արքիսա կանայք չեն ծնել, այլ բօսնիացի քաջ մայրերը, որոնք դեռ օրօրոցի մէջ սովորեցնում են իրանց երեխաներին սիրել հայրենիքը, պաշտպանել նրան և մեռնել նրա համար: Միայն կոյրը կարող է չը նկա-